RAQAMLI MAKONDA BEGONA G'OYALAR TA'SIRIGA QARSHI "MAFKURAVIY IMMUNITET" SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI: MEDIA SAVODXONLIK VA QONUNCHILIK ASOSLARI

Tillayev Bobomurod Abduvoxobovich
Namangan davlat pedagogika instituti
Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Soloxiddinova E'zozaxon Nodirbek qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar fakulteti Milliy g'oya,
ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Telefon: +998975380575
https://doi.org/10.5281/zenodo.24474464

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli makonda tarqaladigan begona mafkuraviy qarashlar, zararli axborot oqimlari va manipulyativ ta'sirlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirishning zamonaviy texnologiyalari yoritiladi. Xususan, yoshlarning media savodxonligini oshirish, axborot manbalarini tanqidiy tahlil qilish, yolg'on xabarlarni aniqlash hamda internetdagi mafkuraviy tahdidlarga nisbatan ongli munosabatni rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, raqamli xavfsizlikni ta'minlash, axborotdan foydalanish madaniyatini shakllantirish va fuqarolarning huquqiy bilimlarini mustahkamlashda amaldagi qonunchilik normalarining ahamiyati ochib beriladi. Maqolada ta'lim muassasalari, oila va jamoatchilik hamkorligida media-ta'limni rivojlantirish, profilaktik targ'ibot ishlarini takomillashtirish hamda yosh avlodda milliy qadriyatlarga sadoqat, mustaqil fikrlash va axborotga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni qaror toptirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari raqamli muhitda ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli makon, mafkuraviy immunitet, begona g'oyalar, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, huquqiy madaniyat, qonunchilik, internet madaniyati, milliy qadriyatlar.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda internet inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Ijtimoiy tarmoqlar, axborot portallari, videoplatformalar va turli messenjerlar orqali dunyoning istalgan nuqtasidan ma'lumot olish imkoniyati kengaydi. Biroq ushbu imkoniyatlar bilan bir qatorda, raqamli makonda yolg'on axborotlar, zararli targ'ibot materiallari, turli manipulyativ xabarlar hamda begona mafkuraviy qarashlarning tarqalishi kuchaymoqda. Ayniqsa, hayotiy tajribasi va axborotni tahlil qilish ko'nikmalari hali yetarlicha shakllanmagan yoshlar bunday ta'sirlarga nisbatan zaif bo'lishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri fuqarolarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va axborot xurujlariga qarshi ongli munosabatni qaror toptirishdan iborat. Bunda media savodxonlik, huquqiy bilim va ma'naviy-ma'rifiy tarbiya o'zaro uyg'unlikda rivojlantirilishi lozim.

Mafkuraviy immunitet – insonning turli mafkuraviy ta'sirlarni anglash, ularni mustaqil baholash, zararli g'oyalarni sog'lom qarashlardan farqlash va o'zining ma'naviy pozitsiyasini himoya qilish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qobiliyatidir. U insonning har qanday yangilikni rad etishi yoki tashqi axborotdan butunlay cheklanishini anglatmaydi. Aksincha, mafkuraviy immunitet turli qarashlarni xolis o'rganish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va o'z fikriga ongli ravishda ega bo'lishni nazarda tutadi[1].

Masalan, ijtimoiy tarmoqda mamlakatdagi muayyan voqea haqida keskin mazmundagi xabar tarqaldi, deb tasavvur qilaylik. Media savodxonligi yetarli bo'lmagan foydalanuvchi xabarni tekshirmasdan boshqalarga yuborishi mumkin. Mafkuraviy immunitetga ega inson esa avvalo xabarning manbasini, e'lon qilingan sanasini, muallifini va boshqa ishonchli axborot vositalarida tasdiqlanganligini tekshiradi. Demak, mafkuraviy immunitetning muhim belgisi – shoshilinch xulosa chiqarishdan tiyilish va axborotga tanqidiy yondashishdir.

Raqamli makonda mafkuraviy immunitetni rivojlantirishning eng samarali yo'nalishlaridan biri media savodxonlikni shakllantirishdir. Media savodxonlik insonning axborotni izlash, qabul qilish, tahlil qilish, baholash va undan mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini qamrab oladi.

Birinchidan, axborot manbalarini tekshirish ko'nikmasini rivojlantirish zarur. Internetda uchraydigan har qanday ma'lumot ham ishonchli hisoblanmaydi. Shu bois foydalanuvchilar xabar qaysi tashkilot yoki shaxs tomonidan e'lon qilinganini, uning dalillari mavjudligini va boshqa manbalarda tasdiqlanganligini aniqlashni o'rganishi kerak.

Ikkinchidan, yolg'on axborotlarni aniqlash texnologiyalaridan foydalanish muhim. Masalan, eski videolarning yangi voqea sifatida taqdim etilishi, fotosuratlarning mazmuni o'zgartirilishi yoki sun'iy intellekt yordamida soxta tasvir va ovozlar yaratilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda axborotning dastlabki manbasini topish, tasvirning kontekstini tekshirish va bir nechta mustaqil manbalarni solishtirish foydali hisoblanadi.

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlardagi psixologik manipulyatsiya usullarini anglash lozim. Ayrim xabarlar qo'rquv, nafrat, vahima yoki keskin hissiyotlarni yuzaga keltirish orqali foydalanuvchini muayyan qarashni qabul qilishga undaydi. Masalan, "Bu xabarni darhol tarqating, aks holda katta xavf yuz beradi" mazmunidagi chaqiriqlar foydalanuvchining hissiyotlariga ta'sir qilishi mumkin. Bunday vaziyatda xabarni tarqatishga shoshilmasdan, uning ishonchliligini tekshirish zarur.

Mafkuraviy immunitetni shakllantirish faqat nazariy tushuntirishlar bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayonda interfaol va amaliy pedagogik texnologiyalardan foydalanish yuqori samara beradi[2].

Masalan, ta'lim muassasalarida "Axborotni tahlil qilamiz" nomli mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin. Unda o'quvchilarga bir mavzuga oid ikkita yoki uchta turli axborot materiali taqdim etiladi. Ular materiallarning muallifi, maqsadi, dalillari va mazmunini o'zaro taqqoslaydilar. Natijada o'quvchilarda mustaqil xulosa chiqarish va axborotni tanqidiy baholash qobiliyati rivojlanadi.

Yana bir samarali usul – muammoli vaziyatlarni modellashtirishdir. Masalan, o'quvchilarga ijtimoiy tarmoqda tarqalgan shubhali xabar namunasi beriladi. Ular ushbu xabarni tekshirish bosqichlarini ishlab chiqadilar. Bunda manbani aniqlash, faktlarni solishtirish, muallifning maqsadini tushunish va huquqiy oqibatlarni baholashga alohida e'tibor qaratiladi[3].

Shuningdek, munozara, davra suhbati, media-loyihalar, videoroliklar tayyorlash va raqamli xavfsizlik bo'yicha treninglar tashkil etish ham muhimdir. Bunday mashg'ulotlar yoshlarning faolligini oshirib, ularda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

Raqamli makonda axborot xavfsizligini ta'minlash va fuqarolarning huquqlarini himoya qilishda qonunchilikning o'rni alohida ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida axborot olish, undan foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va axborot xavfsizligini ta'minlashga oid huquqiy normalar belgilangan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi, axborotni izlash, olish va tarqatish huquqlari kafolatlangan. Shu bilan birga, ushbu huquqlardan foydalanish qonuniy manfaatlar, jamoat xavfsizligi va boshqa shaxslarning huquqlariga zarar yetkazmasligi kerak.

"Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonun axborot resurslari va axborot tizimlaridan foydalanishning huquqiy asoslarini belgilaydi. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun esa fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solidi[4].

Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda boshqa shaxsning roziligisiz uning shaxsiy ma'lumotlari, fotosuratlari yoki yozishmalarini tarqatish huquqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun raqamli muhitda faoliyat yuritayotgan har bir fuqaro nafaqat texnik xavfsizlik qoidalarini, balki axborotdan foydalanishning huquqiy me'yorlarini ham bilishi lozim.

Qonunchilikni o'rganish yoshlarni qo'rqitish yoki ularning axborot olish imkoniyatlarini cheklash uchun emas, balki ularda qonuniylik, mas'uliyat va raqamli madaniyatni shakllantirish uchun xizmat qilishi kerak.

Mafkuraviy immunitetni shakllantirishda oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilikning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki yoshlarning axborotga munosabati faqat dars jarayonida emas, balki kundalik hayotda ham shakllanadi[5].

Ota-onalar farzandlarining internetdan foydalanishini nazorat qilish bilan birga, ularga axborotning ishonchliligini mustaqil aniqlashni ham o'rgatishlari kerak. Masalan, farzand ijtimoiy tarmoqda shubhali xabarni ko'rsa, ota-ona uni darhol taqiqlash o'rniga, xabarni birgalikda tahlil qilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli makonda begona va zararli mafkuraviy ta'sirlarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Buning uchun media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, huquqiy bilim va milliy-ma'naviy qadriyatlarni uyg'un rivojlantirish zarur. Ayniqsa, yoshlarni axborotni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi, baholovchi va mas'uliyat bilan tarqatuvchi faol subyekt sifatida tarbiyalash muhimdir.

Mafkuraviy immunitetni kuchaytirish bir martalik tadbir emas, balki uzluksiz ta'lim va tarbiya jarayonidir. Uning samaradorligi oila, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va davlat tashkilotlarining hamkorligiga bog'liq. Eng muhimi, raqamli makonda axborot erkinligi va shaxsiy mas'uliyat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash orqali ma'naviy barqaror, mustaqil fikrlaydigan va huquqiy madaniyatga ega avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva B.S., Ro'ziyev Y.Z., Ismolova K.V. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. – Toshkent, 2024. – Darslik.
2. G'aniyev S.K., Karimov M.M., Tashev K.A. Axborot xavfsizligi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 372 b.
3. Xudoynazarov E.M., Xalillayeva G.M. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. – Toshkent: Bookmany print, 2023. – 212 b.
4. Toshtemirov D., Xudayberdiyev A., Musurmanov U. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. – Toshkent: Bookmany print, 2024. – 174 b.
5. Abdumalikov A., Iminov B., Soxibov S., Kadirov Sh. Media savodxonlik va axborot madaniyati. – Farg'ona, 2025. – 248 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.